

NEÚPLNÁ DÍLA VE FONDU KNIHOVNY VELEHRADSKÉHO CISTERCIÁCKÉHO KLÁŠTERA

JINDRA PAVELKOVÁ

Abstrakt: V roce 1789 pořádal Johann Alois Hanke z Hankenštejna klášterní knihovnu cisterciáckého kláštera na Velehradě. Jeho soupis dělí fond do pěti kategorií – typografické starožitnosti, použitelné knihy, neúplná díla, rukopisy a brak. Soupis položek vyčleněných do kategorie brak samozřejmě pořízován nebyl. Oddíl nazvaný v Hankeho soupisu Mank Werke obsahuje 94 titulů foliového, kvartového a osmerkového formátu. Příspěvek se zaměří na obsahovou, jazykovou, časovou a místní skladbu zde uvedených titulů.

Klíčová slova: Klášterní knihovna, Velehrad, knihovní katalog, rušení klášterů.

Pro knihovnu velehradského kláštera máme dochovány guberniální soupisy uložené v Moravském zemském archivu v Brně (dále MZA) ve fondech B2 Moravské gubernium – církevní oddělení¹ a G10 Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu.² Podstatným pramenem je rovněž soupis knihovního fondu vybraného pro aukce či pro fond lyceijní knihovny v Olomouci sepsaný knihovníkem lyceijní knihovny Aloisem Hankem z Hankenštejna (1751–1806) a dnes uložený v archivu Vědecké knihovny v Olomouci.³

„Hankeho soupis“ byl pořízen 30. června 1789 a knihovnu člení do pěti částí. První část nese název „typografické starožitnosti“ a je v ní dle úvodního seznamu 64 položek (44 ve formátu folio, 20 kvart). Další skupina je označena jako „použitelné“ a jde o 1 049 položek (podle úvodního seznamu), ve skutečnosti je zde ale uvedeno méně titulů (266 folio, 268 kvart, 367 osmerka a 154 dvanáctka – dohromady 688 kusů). Další „neúplná díla“ jsou v počtu 94 kusů (22 folio, 22 kvart a 50 osmerka). Následuje seznam rukopisů, kterých by mělo být 121 kusů. Rukopisy jsou dále děleny na pergamenové (8 folio a 2 kvart) a papírové (40 folio a 31 kvart). Jako samostatný soupis jsou uvedeny rukopisy velehradského cisterciáka a profesora Christiana Hirschmentzela. V seznamu je 49 položek (9 folio, 40 kvart).

Nejpočetnější skupina, která je označena jako „odpad“, má obsahovat 3 842 položek, soupis k nim ale není vyhotoven. Jednalo se o knihy, které nikdy nebyly evidovány, neboť se nepředpokládalo, že by byly položkově prodávány.

Dohromady čítá knihovna podle Hankeho soupisu 5 076 svazků, v seznamu se ale nachází jen 976 položek, které byly popsány.

U každého titulu na seznamu je vždy uvedeno jméno autora a titul, většinou také místo a rok vydání, u rukopisů konkrétní datace, pokud byla známa, nebo alespoň zařazení do století.

Oddíl nazvaný v soupisu Jana Nepomuka Aloise Hankeho z Hankenštejna Mank Werke obsahuje 94 titulů foliového, kvartového a osmerkového formátu. Pouze ve dvou případech je v soupisu zachycen přívazek, několik položek bylo v knihovně duplicitních. Podstatné pro tento oddíl ovšem je, že zachycuje neúplná díla, a to buď neúplné exempláře, nebo

1 Moravský zemský archiv (dále MZA), B2 Moravské gubernium – církevní oddělení (dále B2), kart. 98, sign. K20/34a.

2 TAMTÉŽ, G10 Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu (dále G10), inv. č. 73.

3 Vědecká knihovna v Olomouci (dále VKOL), archiv, Velehrad.

nekompletní vícesvazková díla a řady periodik. Sedm položek nebylo možno přesně identifikovat, většinou proto, že zápis nepřináší nakladatelské údaje, je tedy možné identifikovat dílo, ale ne přesné vydání. Většina záznamů zachycuje díla vydaná v 18. století (39 položek), další v pořadí jsou díla vydaná ve století 17. (18 položek) a 15 položek zachycuje díla vydaná v 16. století. Nejstarší položka je datovaná rokem 1531, nejmladší rokem 1775.

rok vydání	počet kusů	rok vydání	počet kusů	rok vydání	počet kusů	rok vydání	počet kusů
1531	1	1647	1	1707	1	1740	1
1542	1	1648	3	1709	2	1742	1
1550	1	1665	1	1710	2	1744	1
1567	1	1667	1	1711	1	1748–54	1
1577	1	1674	1	1712	1	1749	1
1579	1	1677	1	1712–18	1	1750	1
1581	1	1678	1	1714	1	1751	1
1589	2	1681	1	1716	1	1752	1
1592	2	1685	1	1718	1	1753	2
1593	1	1686	1	1721	3	1755–64	1
1594	1	1696	1	1723	1	1756	1
1596	1	1697	2	1727	1	1758	1
1603	1	1699	2	1729	1	1759	1
1610	1	1700	2	1730	1	1761	1
1614	2	1702	1	1733	1	1762	1
1617	2	1705	1	1734	1	1768	2
1633	1	1706	1	174?	1	1775	1

Většina zachycené knižní produkce byla vtištěna v Německu (44 položek), další země již následují s větším odstupem (Francie – 12 položek, Česká republika – 11 položek, Nizozemí 4 položky, Švýcarsko a Itálie – 3 položky, Polsko, Rakousko a Slovensko – 2 položky). U tisků 16. století se setkáváme výhradně s tisky z území Německa, Švýcarska a Francie, s tím, že nejpočetněji jsou v impresích zastoupeny tiskařské domy z Kolína nad Rýnem a Lyonu (po 4 titulech), dvakrát se setkáváme s Ingolstadtem a Basilejí a jedenkrát je doložen tisk z Paříže. V následujícím století se počet dochovaných zemí rozrůstá, absolutní převahu má ale opět Německo (16 titulů vydaných v Kolíně nad Rýnem, Augsburgu, Sulzbachu, Mohuči, Lipsku, Wittenberku, Frankfurtu nad Mohanem, Norimberku, Ulmu), následované francouzskými vydavatelskými domy se sídly ve Štrasburku, Lyonu, Paříži, Toulouse a Douai (celkem 7 titulů), jedenkrát se setkáváme s italským Casale Monferrato, nizozemskými Antverpami a polskou Varšavou. V 18. století se objevují další státy a lokality, převahu mají ale opět tisky vydané na území dnešního Německa (22 titulů z Augsburgu, Würburku, Norimberku, Frankfurtu nad Mohanem a Lipska, Drážďan, Řezna, Stadtamhofu, Kostnice a Kolína nad Rýnem), další v pořadí je naše území zastoupené Prahou (8 titulů), Olomoucí (2 tituly) a Opavou (1 titul). Jedenkrát se objevují nizozemská města Antverpy, Leiden a Haag, dvakrát italské Benátky a rakouská Vídeň, po jednom titulu zde nacházíme tisky ze Skalice, Trnavy, Vratislavi a švýcarského Zugu.

země	město	počet	století
Německo	Kolín nad Rýnem	4	16. století
	Kolín nad Rýnem	4	17. století
	Kolín nad Rýnem	1	18. století
	Ingolstadt	2	16. století
	Augsburk	2	17. století
	Augsburk	5	18. století
	Augsburk + Dilingen	1	18. století
	Augsburk + Würzburg	1	18. století
	Augsburk + Innsbruck	1	18. století
	Sulzbach	1	17. století
	Mohuč	1	17. století
	Lipsko	2	17. století
	Lipsko	2	18. století
	Lipsko + Frankfurt nad Mohanem + Koburk + Hilburgshausen	1	17. století
	Lipsko + Drážďany	1	18. století
	Frankfurt nad Mohanem + Lipsko	2	18. století
	Frankfurt nad Mohanem	2	17. století
	Wittenberk	1	17. století
	Norimberk	1	17. století
	Norimberk + Neustadt an der Asche	1	17. století
	Norimberk	6	18. století
	Norimberk + Altdorf	1	18. století
	Ulm	1	17. století
	Řezno	1	18. století
	Stadtamhof	1	18. století
	Kostnice	1	18. století
Francie	Lyon	4	16. století
	Lyon	3	17. století
	Paříž	1	16. století
	Paříž	1	17. století
	Štrasburk	1	17. století
	Toulouse	1	17. století
	Douai	1	17. století
Česká republika	Praha	8	18. století
	Olomouc	2	18. století

země	město	počet	století
	Opava	1	18. století
Švýcarsko	Basilej	2	16. století
	Zug	1	18. století
Itálie	Casale Monferrato	1	17. století
	Benátky	2	18. století
Nizozemí	Antverpy	1	17. století
	Antverpy	1	18. století
	Leiden	1	18. století
	Haag	1	18. století
Polsko	Varšava	1	17. století
	Vratislav	1	18. století
Rakousko	Vídeň	2	18. století
Slovensko	Skalice	1	18. století
	Trnava	1	18. století

Až na několik málo výjimek se s většinou tiskařů setkáme pouze jedenkrát. Výjimku tvoří tiskaři rodiny Borde, Barbier a Arnaud působící v Lyonu, s nimiž se v různé variantě zastoupení setkáváme ve všech třech tisících 17. století, či Johann Leonard Buggel z Frankfurtu nad Mohanem, kterého máme doloženého u čtyř titulů. U dvou tisků je také uvedeno jméno Jany Koudelkové, pokaždé ve spojení s jiným faktorem – v roce 1744 je faktorem Marek Schmolke, o tři roky později Ignác František Průša. Na předchozí období navazují tisky z produkce kolínské rodiny Quentelových či basilejských Frobenů.

město	16. století	17. století	18. století
Antverpy		Plantin – dílna	Johannes van der Hart
		Hieronymus III. Verdussen	
Altdorf			Johann Leonhard Buggel
			Heinrich Meyer – dědici
Augsburg		Lorenz Kroniger	Johann Grätz
		Gottfried Göbel	Steiblinger
		Jacob Cristoph Wagner	Kaspar Brechenmacher
			Johann Jacob Mauracher
			Johan Caspar
Basilej	Hieronymus Froben		
Benátky			Carlo Pecora
			Baglioni – dílna

město	16. století	17. století	18. století
Casale Monferrato		Christoforo della Casa	
Dillingen			Johann Caspar
Douai		Balthasar I. Beller	
Dráždany			Friedrich Heckel
Frankfurt nad Mohanem		Sigmund Latonus	Gabriel Nicolaus Raspe
		Johann Steindecker	Johann Leonhard Buggel
		Johann Petr Zubrod	
		Paul Günther Pfotenhauer	
		Theophil Göbel	
Hilburgshausen		Paul Günther Pfotenhauer	
		Teophil Göbel	
Ingolstadt	David Sartorius		
Koburk		Paul Günther Pfotenhauer	
		Teophil Göbel	
Kolín nad Rýnem	Gerwin Celenius	Bernard Wolter (Gualter)	Heinrich Schlebusch
	Johann Quentel – dědici	Arnold Quentel	
	Melchior von Neuss	Anton st. Hierat	
	Gottfried von Kempen		
Leiden			Johann Verbeek
			Hermann Verbeek
Lipsko		David Flescher	Gabriel Nicolaus Raspe
		Friedrich Ludwig Gledisch	Johann Leonhard Buggel
		Timotheus Ritzsch	Johann Heinrich Zedler
		Paul Günther Pfotenhauer	Thomas Fritsch
		Teophil Göbel	Friedrich Heckel
Lyon	Jena Baptiste Buysson	Philippus Borde	
	Charles Pesnot	Pierre Borde	
	Antoine Gryphius	Guillaume Barbier	
	Guillaume Rouillé	Laurent Arnaud	
	Sibille de La Porte	Jean Arnaud	

město	16. století	17. století	18. století
		Pierre Arnaud	
Neustadt an der Asche		Johann Hoffmann	
		Johann Christoph Drescher	
Norimberk		Johann Hoffmann	Christoph Riegel – dědici
		Johann Christoph Drescher	Johann Leonhard Bugger
			Heinrich Meyer – dědici
			Johann Ernest Adelturner
			Johann Leonhard Buggel
Mohuč		Anton st. Hierat	
		Balthasar Lippius	
Olomouc			Josefa Terezie Hirnleová
			Martin František Karlecký
Paříž	Gervaise Chevallon	Matherinus Hénault	
Praha			Jana Koudelková
			Marek Schmolke
			Kašpar Zachariáš Wussin
			Dědictví sv. Václava
			Tiskárna akademická
			Tiskárna arcibiskupská
			František Augustin Höchenberger
			Thomas Fritsch
			Wolfgang Wickhart
			Ignác František Průša
Skalice			Josef Antotnín Škarnicl
Stadtamhof			Johann Gastl
Sulzbach		Abraham Liechtenthaler	
Štrasburk		Johann Friedrich III. Spoor	
Trnava			Tiskárna jezuitská
Ulm		Matthäus Wagner	
Varšava		Piotr Elert	

město	16. století	17. století	18. století
Vídeň			Johann Thomas von Trattner
			Leopold Johann Kaliwoda
Würzburg			Johann Christoph Lochner
			Mayer – dílna
			Johann Jacob Christoph Kleyer
Zug			Johann Caspar Hiltensperger

U Toulouse, Opavy, Kostnice, Vratislavi a v jednom případě u Basileje, Kolína nad Rýnem, Augsburgu, Norimberka, Würzburgu a Innsbrucku se tiskaře nepodařilo určit. Z hlediska jazykového jednoznačně převládá latina (58 titulů) před němčinou (29 titulů), dvakrát se setkáváme s jazykově italským tiskem a po jednom exempláři je doložena latina a francouzština. Katalog zaznamenává názvy knih v původním jazyce. Striktně v němčině jsou v katalogu údaje o vazbě tisku. Ty jsou zaznamenány německými zkratkami pro jednotlivé typy vazeb.

jazyk	16. století	17. století	18. století
latina	14	15	29
němčina	0	11	18
italština	0	1	1
čeština	0	0	1
francouzština	0	0	1

Nejvíce knih bylo vázáno do vepřovice (24 položek), hověziny (23 položek) a pergamenu (22 položek), v 15 případech je vazba papírová (jedenkrát je explicitně uvedeno, že je kniha vázána do zeleného papíru), ve čtyřech případech v kombinaci s usní. V pěti případech není vazba uvedena.

typ vazby	16. století	17. století	18. století
vepřovice	11	9	4
hovězina	1	5	17
pergamen	1	7	14
papír	1	2	12
z toho			
v kombinaci s usní	0	3	1
zelený papír	0	0	1

V přehledu neúplných děl jsou zastoupena díla těchto autorů:

Álvarez de Paz, Jacobo (1560–1620)	Kalkstein, Anton (–1748)
Augustinus, Aurelius (354–430)	Khell von Khellburg, Josef (1714–1772)
Barbosa, Agostinho (1590–1649)	Latomus, Sigismundus (–1627)
Barisien, Joseph Ernst	Lautenbach, Conrad (1534–1595)
Baro, Bonaventura (1610–1696)	Limnäus, Johannes (1592–1663)
Baronio, Cesare (1538–1607)	Lipsius, Justus (1547–1606)
Beck, Johann Jodocus (1684–1744)	Lohenstein, Daniel Casper, von (1635–1683)
Bekmann, Johann Christoph (1641–1717)	Magni, Valeriano (1586–1661)
Beer, Johann Christoph (1690–1760)	Müller, Deodatus (1715–1777)
Bellarmin, Robert, svatý (1542–1621)	Münchmayr, Michael (–1708)
Beyerlinck, Laurens svatý (1578–1627)	Musso, Cornelio (1511–1574)
Calino, Cesare (1670–1749)	Oudin, Antoine (1595–1653)
Calmet, Augustin (1672–1757)	Pagi, François (1654–1721)
Capitonus, Felicianus (1515–1576)	Petrasch, Aemilian (1736–)
Coler, Johann (1566–1639)	Pock, Johann Joseph (1675–1735)
Combefis, François (1605–1679)	Pontanus, Jacobus (1542–1626)
Crasset, Jean (1618–1692)	Ribadeneyra, Pedro de (1526–1611)
Daude, Hadrian (1704–1755)	Richter, Christoph Gottlieb (1717–1774)
Desing, Anselm (1699–1772)	Royard, Jean (1476–1547)
Duval, Pierre (1619–1683)	Royard, Jean (–1547)
Eggs, Georg Joseph von (1663–1755)	Rycaut, Paul (1628–1700)
Ehrenberger, Sigismundus Maria (18. století)	Sagner, Kašpar (1721–1781)
Enríquez, Crisóstomo (1594–1632)	Severus, Franciscus Ignatius (činný 1707–1714)
Erasmus, Francisci (1627–1694)	Schertz, Karl Ferdinand von (–1724)
Galenus (129–199)	Siri, Vittorio (1608–1685)
Gassmayr, Sebastian (činný 1755–1772)	Stapleton, Thomas (1535–1598)
Gervasius, Brisacensis (1648–1717)	Steindecker, Johann (cca 1688)
Geuffroy, Antoine (–1556)	Streng, Fabian Wilderich (činný 1702–1707)
Goudour, Jacques (16??–1690)	Surius, Laurentius (1522–1578)
Granada, Luís de (1504–1588)	Swieten, Gerard van (1700–1772)
Happel, Eberhard Werner (1647–1690)	Tesánek, František (1730–asi 1786)
Hauser, Bertholdus (1713–1762)	Thomas von Kempen (1379–1471)
Helm, Heinrich (–1560)	Ursinus, Zacharias (1534–1583)
Helmont, Jan Baptista, van (1577–1644)	Vega, Diego de la (15??–ca 1626)
Hübner, Johann (1668–1731)	Voisin, Joseph de (asi 1610–1685)
Isselt, Michael von (1550–1597)	Wolf, František, (1729–)
Jaszlinszki, Andreas (1715–1784)	

Po obsahové stránce jsou nejčastější díla teologického a liturgického obsahu, zastoupeni jsou jak autoři patrističtí (sv. Augustin), tak také řádoví teologové vrcholného středověku a novověku (například B. Baro, R. Bellarmin, F. Combefis, J. Crasset, H. Daude, S. Gassmayr, Gervasius Brisacensis, H. Helm, M. von Isselt, V. Magni, C. Musso, J. Pontanus, J. Royard, K. Sagner, F. Wolf). Ve větší míře se setkáváme také s díly španělských či německých mystiků (J. Álvarez de Paz, Luís de Granada, T. von Kempen) či spisy hagiografickými (L. Surius, P. de Ribadeneyra). Zastoupena jsou rovněž díla evangelických teologů (J. Ch. Beer, J. Coler, Z. Ursinus).

Poměrně hojně jsou rovněž spisy historické a geografické či filozofické (C. Baronio, J. Ch. Bekman, J. Hübner, A. Calmet, A. Desing, P. Duval, C. Enríquez, F. Erasmus, A. Geuffroy, J. Lipsius, F. Pagi, A. Petrasch, P. Rycault, G. van Swieten, V. Siri), které se do této kategorie dostaly zejména proto, že se jednalo o vícesvazková díla, která nebyla kompletní. Ve dvou případech se setkáváme se spisy věnovanými osmanské říši (Rycault, Paul. *Der Neu-eröffneten Ottomannischen Pforten Fortsetzung*. Augspurg: Kroniger und Göbel Wagner, 1700; Geuffroy, Antoine (–1556). *Aulae Turcicae, Othomannicque Imperii Descriptio*. Basileae, 1577.)

Politice, historii či válce jsou věnovány také další spisy:

Allerneuester Kriegs-Staat, oder Gründliche Nachrichten von den heutigen Kriegs-Begebenheiten, Corpus vniuersae historiae, praesertim bizantinae, Einleitung zur heutigen Historie aus denen täglich einlauffenden Zeitungen, Die Europäische Staats-Cantzley, Friedens-Schluß, Wie solcher von der Römischen Kayserlichen, auch Königl. Schwedischen Majest, Historischer Mercurius, Monatlicher Staats-Spiegel, Neu eröffnetes Kriegs und Friedens Theatrum, Das Neueste Von der Zeit, Politischer Staat von Europa.

Stranou zájmu velehradských cisterciáků nezůstalo ani právo, a to jak světské, tak církevní (díla A. Barbosi, J. J. Becka, J. Limnäuse, M. Münchmayra, J. J. Pocka, Ch. G. Richtera, K. F. von Schertz). Své zastoupení měly i spisy lékařské (Galénos, C. Calino, J. B. van Helmont) a krásná literatura (D. C. von Lohenstein, E. W. Happel). Doložen máme i druhý a třetí díl italsko-francouzsko-německého slovníku A. Oudina vydaného J. P. Zubrodem ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1674.

INCOMPLETE WORKS IN THE LIBRARY OF THE CISTERCIAN MONASTERY IN VELEHRAD

Summary: In 1789, Johann Alois Hanke of Hankenstein held a monastery library of the Cistercian monastery in Velehrad. His inventory divides the fund into five categories – typographic antiques, usable books, incomplete works, manuscripts, and brackets. A list of items earmarked for the brak category, of course, was not taken. The section titled in Hanke's Mank Werke List contains 94 titles of the folio, quartet, and 8° formats. The paper will focus on the content, language, time, and local composition of the titles listed here.

Key words: Monastery library, Velehrad, Library catalogue, interference of monasteries.

PhDr. Jindra Pavelková (*1980)

Po absolvování studia historie a pomocných věd historických na FF MU nastoupila v roce 2004 do Oddělení rukopisů a starých tisků MZK v Brně na výzkumný záměr *Historické fondy MZK v Brně*. O rok později odešla do Muzea Brněnska spravovat historickou knihovnu rajhradského benediktinského kláštera. V roce 2010 se vrátila do MZK a od roku 2012 zaštiťuje projekt *NAKI Benediktinský klášter Rajhrad jako kulturní fenomén*.